

מחפשים אלטרנטיבה כלכלית

:: הרבי

כלכלית; החוצה – מחוץ למעגלי ההשפעה החברתית והפוליטית, חאת בעקבות הפיכתו של מעמד זה למעמד הנלחם על קיומו היומיומי ופנוי הרכה פחות להתערב בפוליטיקה.

כידוע, המאפיין המרכזי של מדינת הרוחה, כפי שהתעצבה באירופה אחרי מלחמת העולם השנייה, לא היה הדאגה לחלשים דוקא, אלא האחריות שלקחה על עצמה המדינה לוסת את הפעילות הכלכלית של המשק כולו. הלגיטימציה הציבורית לכך היתה תוצאת התנודות החריפות שאפיינו את כלכלת העשורים שקדמו למלחמות. לכך נוספו כלים כלכליים-תאורטיים מביט מדרשו של הכלכלן ג'ון מיינרד קיינס, שזכו לשם 'התיאוריה הכללית' וסיפקו אומדן מודיק מספיק להתערבות ממשלתית אופטימלית במשק. תפקיד הממשלה היה לשמור על איזון של פעילות משקית בצמיחה, תוך זיהוי מגמות מיתון ונטרולן באמצעות הגדלת גירעון והורדת ריבית – צעדים שזכו בהמשך לשם 'מדיניות מרחיבה', או 'מדיניות הפוכה'. עיקרה של מדיניות זו לא היה תשלום דמי אבטלה, אלא אחריות ליצור מערכת חינוך ציבורית כללית המספקת לכלל האוכלוסיה כלים כדי שיוכלו להשתלב בחברה ובשוק העבודה, תוך ויסות הצמיחה באופן המאפשר השתלבות כזו. הטיפול בכשלים של השיטה מומן ממיסים שמשלמים כמעט כולם.

ככלל, מעמד הביניים, עליו מבוססת החברה במדינה המודרנית, נושא בחלק העיקרי של מומן המדיניות המרחיבה הוא תלוי בתפקודה של המדינה כדי לקבל בחזרה את המיסים ששילם בצורת שירותים חברתיים ציבוריים. בניגוד לעשירונים העליונים, הוא אינו יכול לפצות את עצמו לאורך זמן בקניית שירותים פרטיים. בתיאור זה גלומה גם תשובה חלקית לכל מי שתהה על התנהגותו של מעמד זה, שפועל למעשה, נגד האינטרס שלו עצמו בקדמו בברכה את מגמות ההפרטה. התשתית שאפשרה את תמיכתו של מעמד הביניים במדיניות של ויסות הפעילות הכלכלית על-ידי המדינה היתה עלייה עקבית בשירותים החברתיים שסיפקה המדינה לצד התרחבות מעגל משלמי המיסים (שהפכו להיות כאלה בזכות מדיניות כלכלית מוטת צמיחה שפירותיה מחולקים לכלל החברה). כל שהיה

סדר היום הציבר שאנו מנסים לקדם בחברה כולל את הטענה שהמדיניות הכלכלית המושלמת בארץ בעשורים האחרונים אינה היחידה האפשרית, שקימת אלטרנטיבה. לאישוש הטענה, אנו מביאים דוגמאות היסטוריות או עכשויות ממקומות אחרים בעולם. פעמים מעטות אנחנו נכנסים לפרטיה של התוכנית הכלכלית הרצויה. אכן, ניתן לומר שמהלך חלוקתו מחדש של העושר בישראל נעשה באופן כה בוטה, שהוא דחוק אותנו בעיקר לצעוק נגד. אולם בנוסף לסיסמאות שאנו מפנים בצדק נגד ההפרטה ופירוק השיחתיים הציבריים, אנו מחויבים, כחלק בלתי נפרד מאותו מאבק, להפנת כלפי פנים שאלות המברחת את מגבלות הכלים התיאורטיים הקיימים בידינו היום.

ראוי שהטיעונים המופיעים ב'חברה' – נגד מהלכי ההפרטה, פירוק העבודה המאוחדת, פירוק הפרטת השיחתיים הציבריים – ימשיכו להיות כותרות מרכזיות של עמדתנו הפוליטית. אלא שכותרות אלה הן בלבד אינן מספקות. החזרה עליהן מלמדת על קיפאון בחשיבה הכלכלית-סוציאליסטית. דרושה אלטרנטיבה להגמוניה הנוכחית, שתהא יותר מהצעה לשוב לארגון הכלכלי שאפיין את אירופה לאחר מלחמת העולם השנייה. ככל שנצמיד לשם 'מדינת הרוחה' תארים כמו 'עדכנית', 'חדשנית' וכיוצא באלו, לא נצליח להסתיר את מרכולתנו. אין ברשותנו חשיבה כלכלית שיטתית על בעיות המאקרו-כלכלה, ההולכת מעבר לפריצה הגדולה שהציע קיינס בחצי הראשון של המאה העשרים.

באמצעות שתי דוגמאות לבעיות ממשיות העומדות בפנינו כבר שני עשורים לפחות, אנסה להציג את נחיצותה של אלטרנטיבה כזו ואת הצורך לסמן את השאלות שיוכילו אליה. בדיון זה ראוי להשאיר את הישגי הרווחת הקודמים מאחורינו, כתשתית רעיונית למאבקנו ולא כאלטרנטיבה ממשית אליה אפשר לחזור.

שחיקתו ודחיקתו של מעמד הביניים

בעיה ראשונה קשורה לשחיקתו ודחיקתו של מעמד הביניים למטה והחוצה. למטה – מבחינה

הבעיה המרכזית מכולן היא הקיפאון בחשיבה הכלכלית סוציאליסטית... ככל שנצמיד לשם 'מדינת הרוחה' תארים כמו 'עדכנית', 'חדשנית' וכיוצא באלו, לא נצליח להסתיר את מרכולתנו.

כשנוצרה דינמיקה זו, נוצרה הברית שאת פירותיה הבאושם אנו אוכלים היום... כיום נדמה שהמחבר הוא בכור שלג, ולעיתים כבר קשה לזהות מסובב ומסובב.

קשורה, בחשש מירידת ערך המטבע ומבריחה של מטבע זר המושקע בהשקעות קצרות טווח במדינה. לכל משק לאומי יכולת לספוג טווח מסוים של תנודות כאלו. אבל אם יהיו חריפים מאוד, מהירים מאוד, וכאלה הגדעים את מנגנטי הויסות הקימים – כמעט כל משק לאומי יכול להתמוטט מצעדים כאלו. למעשה, ניתן לקבוע

צריך כדי לגרום למעמד זה לזוהת – באופן מוטעה – את האינטרס שלו עם פירוק השיטה הקיימת היה להקטין את החלק החוזר אליו מתוך המיסים ברמות שירותים ציבוריים. אלא שפשוט יותר מבחינה פוליטית להקטין, בצורה משמעותית ופשוטה לכיצוע, את חלק האוכלוסיה המשלם מיסים. כלומר, נסיגת המדינה מאחריות לפתסדה ולעבודה של אזרחיה יצרה דינמיקה שדחפה את המעמד הבינוני לרצות בפירוק השיטה ולפעול בהתאם. מדובר בדינמיקה הדומה לכדור שלג.

במצב העיניים שנוצר, ממוצב המעמד הבינוני מול השכבות החלשות בחברה. מדובר ביצירת מצב של הפרד ומשול המעקר אפשרות של מאבק חברתי ממש: יאבקו אלה מול אלה אם צריך לקצץ בחינוך או ברוחה, או שיאבקו ביחד נגד כל הקיצוצים... כשהמאבק נושא אופי כזה, כל מי שיש לו עדיין שארית של כוח (כלכלי, נפשי) מסיק שזה מאבק של חלשים ומכוון את מירב מאמציו להתרחק משם, כמובן, תוך גלגול עינים לשמים והזלת דמעות תנין על הפערים בחברה הישראלית ההולכת לאיבוד ועוד ועוד.

למעשה, אין לסוציאליסטים כלים קונקרטיים-תיאורטיים להתמודדות עם דינמיקה זו. ההתנגדות לצעדים הממשיים הממשיכים ומעמיקים את תהליך הפירוק אינה מספיקה אם אינה מגובה בתשתית תיאורטית, שתציב יעדים המשנים את הדינמיקה הקיימת ולא רק ממתנים את נזקיה. חשיבה תיאורטית עכשווית צריכה לקחת בחשבון מצב עיניים זה, כך שהאולטרנטיבה המוצעת תתייחס אליו ותיצור בסיסי כוח פוליטיים בהתאם.

שאלת סחר המטבע בירה הבינלאומית

בעיה נוספת דרכה ניתן להבין את האתגר העומד לפנינו היא שאלת הסחר הבינלאומי במטבע. אחת הדינמיקות הכלכליות שהביאו את החברה האירופית המערבית בכלל למשברים כלכליים תכופים ולחוסר יציבות לפני מלחמת העולם השנייה נמצאה בשוק ההון הבינלאומי. לצורך איזון הסחר הבינלאומי הוקמו אחרי המלחמה, בהנהגתו של קיינס, קרן המטבע הבינלאומית והבנק העולמי (לגלגולם של אלו מתפקדים המקור, כגורם המחויב לצמיחה, לגרום שמרני ראוי ליחוד מאמר נפרד). משנות השבעים, עם פירוקם של מנגנטיים ומוסדות אלו מתפקדים המייצב והפרוגרסיבי, הפך הסחר הבינלאומי במטבע לבעיה המאיימת על כל כלכלה מודרנית ועל כלכלה מתפתחת בדאי.

הבעיה הזו ניצבת מול כל שלטון כלכלי, תהיה עומדתו אשר תהיה. אם לנסח אותה בקצרה, היא

כשהמאבק נושא אופי כזה, כל מי שיש לו עדיין שארית של כוח (כלכלי, נפשי) מבין שזה מאבק של חלשים ומכוון את מירב מאמציו להתרחק משם, כמובן, תוך גלגול עינים לשמים והזלת דמעות תנין על הפערים בחברה הישראלית ההולכת לאיבוד ועוד ועוד.

שבלי מנגנון איזון בינלאומי האיום בהפלת המטבע עומד כחרב מתהפכת מול כל שר אוצר או נגיד בנק לאומי המבקשים לבצע מדיניות מרזיבה. במוננו, ניסח זאת העיתונאי פנחס לנדאו, במאמר ב'גלובס', כשניבא מה יקרה אם נגיד חדש שיחליף את פרנקל ינקוט במדיניות מרזיבה. הוא ניבא ש"אם היורש [של פרנקל] ינקוט קו שונה במובהק מהקיים, ישוחררו הרטוויילרים הפינאנסים לטרוף את השקל ולהכניע את הסורדים". נבואה זו התממשה, בחלקה, כשניסה סילבן שלום לאכוף על קליין מדיניות ריבית שונה. בעיות אלו, שבארץ הקודש רק נרמזו, הומחשו באופן גורף בנפילה הטוטאלית של המטבעות האינחוני והרסי. תנאי הסחר הבינלאומי במטבע, מהירות הסחר הזיקפיו מצד אחד וריכוזו בידי כמה כוחות גדולים מצד שני, יוצרים מצב שמקשה על מדינה בודדת להתמודד עמו. משק לאומי מתקשה להתמודד עם כוחות אלו, הזימוד על התמודדות עמם הוא הימוד שמעט שרי אוצר יהיו מוכנים לקחת על עצמם, במיוחד במדינות שאינן נמנות עם שמונת המדינות המתועשות הגדולות. מצב זה מהווה, למעשה, אקדח של חוסר יציבות מוניטרית על כל מי שינסה לנקוט מדיניות מרזיבה לאורך זמן.

רמת תיאום גבוהה בשנים 1945-1973, תחת דמיננטיות אמריקאית, היתה תנאי למנגנון

המשבר של שנות השבעים, כמו משברים אחרים, הוא תוצאה של מהלכים פוליטיים ולא של סטייה בזוית השמש.

ומעצבים את שניהם.

אילו כלים כלכליים-תיאורטיים דרושים היום? כלי לדוגמה הוא שיטת המיטוי הפרוגרסיבי על השקעת הון בידיה הבינלאומית, שהציע זוכה פרס נובל לכלכלה, פרופסור טובין. מטרת השיטה היא לקנוס במיטוי בינלאומי שיוסכם בין המדינות את ההשקעות קצרות הטוחח שמתמקדות בהשקעות במטבע המאופיינות ביכולת נידודת מהירה וכן ספקולטיביות במהותן, ולעודד השקעות ארוכות טוחח. ההצעה מכירה בקיומו, חשיבותו וסכנתו של הון בינלאומי ומבקשת להשתמש ביתרונותיו תוך צמצום סכנותיו. היא מתמודדת עם עובדת קיומו של סחר ספקולטיבי כאמור ועם הקושי של כלכלות לאומיות להתמודד אתו בעצמן. השיטה אינה מבוססת על מנגנון תיאום בין כוחות פוליטיים מורכבים ולכאורה קבועים, אלא על מנגנון המשנה את כללי המשחק.

חשוב להדגיש את החשיבות התיאורטית האסטרטגית בהצעתו של טובין: היא מציעה כיוון חשיבה עכשווי וצורת מאבק עדכנית שמחדדת את האתגר העומד לפנינו. נקודת המוצא שלה היא ההפנמה שכללי המשחק השתנו ועתה צריך ליצור כלים חדשים כדי לזווח את ההון הבינלאומי ואת השפעתו על המטבעות המקומיים. ההצעה מכירה בכך שהכלים הקודמים, שתפקידו בהצלחה במשך שלושה עשורים, אינם בהכרח מתאימים לפתרון הבעיות שלפניהן אנו ניצבים היום, גם אם אלו נראות כבעיות חמות לאלו עמן התמודדו בעבר. בפועל, יש היום תנועה שמטרתה קידום אמנה שתיישם מדיניות מס כוז במהרה בימינו.

בדומה, כלים תיאורטיים כלכליים עכשוויים נוספים צריכים לקוחות בחשבון את מאפייניהם הייחודיים של הגורמים הפועלים היום בכלכלה הבינלאומית. בין גורמים אלו, כאלו שחוללו משברים בעולם המתועש או בעולם המתפתח וימשיכו לנסות לעשות זאת. כך, כלים כלכליים תקפים צריכים להציע איך הם מתמודדים פוליטית וכלכלית עם משברים יזומים כמו הפלת מטבע, הפלה של הבורסה או כפי שכינה אותם לנדאו הרוטוילרדים הפינאנסיים. יישום הכלים האלו יהיה כמובן עניין לפוליטיקה לאומית ובינלאומית, אלא שכדי שהפוליטיקאים יוכלו לבצע מדיניות התואמת את ערכינו ומטרתנו הם צריכים שיהיו בידם גם כלים כלכליים עדכניים, מלבד כוח פוליטי ותמיכה ציבורית. גיבושם של כלים כאלו הוא תהליך ארוך, הוא חייב להתחיל בכך שחסרונותיהם של אלו הקיימים יוכר. כדי להתחיל לקבל תשובות צריך לשאול את השאלות, גם את אלו החושפות את חולשותינו.

הויסות הבינלאומי (המוכר בשם 'הסכמי ברטון וודס') שאיפשר את מדינת הרוחה. תנאים אלו לא המשיכו להתקיים ומנגנוני הויסות התפרקו. פירוקם היה תוצאה של מהלכים פוליטיים ומשברים כלכליים ושל שינוי במעמדה של ארצות הברית. כמו משברים אחרים, גם המשבר של שנות השבעים הוא תוצאה של מהלכים פוליטיים ולא של סטייה בזוית השמש. אך טענה זו, נכונה ככל שתהיה בהאירה את הצד האידיאולוגי מאחורי המשבר, אינה מספיקה. הכוחות הפוליטיים הפרוגרסיביים, שהתבססו על הכלים התיאורטיים הקיינסיאנים, לא הצליחו לספק תשובות שיתנו סדר יום כלכלי מחדש להתמודדות עם המשבר ולכן היה קל, יחסית, להדיח אותם מהשלטון הפוליטי. נחוצים היום כלים כלכליים-תיאורטיים חדשים, שיקחו בחשבון את הפוליטיקה העולמית כפי שהיא מתעצבת עתה, ויציעו מערכות כלכליות חדשות להכוננה ולויסות של משקים מקומיים כמו גם של המשק העולמי.

דרושה אלטרנטיבה

גדולתה של התיאוריה הקיינסיאנית היא באופן בו הסבירה כיצד ניתן לכוון ולרתום את מגמת הצמיחה האמורה בכדי לאפיין כלכלה מתועשת מודרנית באשר היא, לזווחת החברה ולהמשך צמיחתה. חולשתה בכך שאינה מנכיחה את העובדה ששמירה על איזון אינה מספיקה. הברלים משמעותיים יכולים להיווצר במהירות הצמיחה ובכיוונה.

הנחת המוצא של 'התיאוריה הכללית' היא התפתחות איטית יחסית, כך שויסות כלכלי של התנודות הנורחות יביא לסינכרוניזציה של כוח האדם והפעילות הכלכלית. אולם הנחה זו צריכה, לכל הפחות, להיבחן היטב לאור שינוי של אופן הייצור ולאור הפיכת השינוי המהיר למאפיינו העיקרי. בנוסף, התיאוריה הקיינסיאנית אינה עוסקת בכיוון הצמיחה – כלומה, בשאלה מי הם הגורמים הפועלים בשוק מחוץ למדינה. בכך מופקר המשק לכוחות אלמנטיים אותם נוטים היום לכנות בטעות 'שוק חופשי'. משפטו האלמנטי של קיינס: "בטוח הארוך כולנו מתים" ("run we are all dead in the long"), שנוסח כתשובה להתקפה על התיאוריה שלו על שאינה מציעה כלים להתמודד עם בעיות אלו, היה נכון לזמנו. היום, בגלל סיבות שונות, שהראשית שבהן היא קצב התהליכים הכלכליים, פער זה בתיאוריה משאיר מקום בו פועלים רק אותם 'כוחות שוק' אלמנטיים. מדובר בגופים המרכזיים שיש בידם הון בינלאומי, הם אינם מחכים שנגיד מהו טוחח ארוך או קצר

משק לאומי מתקשה להתמודד עם כוחות אלו, והימור על התמודדות עמם הוא הימור שמעט שרי אוצר יהיו מוכנים לקחת על עצמם... מצב זה מהווה, למעשה, אקדח של חוסר יציבות מוניטרית על כל מי שינסה לנקוט מדיניות מרחיבה לאורך זמן.

רן רביב לומד במכון
כהן באוניברסיטת
תל אביב, חבר קיבוץ
תמוז וחבר ב"סוד"

ran@tamuz.org.il